

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ПОЛІЦІЇ В УКРАЇНІ

Кубаєнко А. В.

У статті розглянуті принципи та засади діяльності поліції в Україні щодо дотримання прав і свобод громадян з урахуванням обставин, які виникли в умовах реформування правоохоронної системи, що дають підстави розглядати правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ з дотримання прав людини, як основну проблему, що має важливе значення як у теорії, так і на практиці.

Ключові слова: поліція, держава, правове регулювання, права і свободи громадян, виконавча влада.

В статье рассмотрены принципы и основы деятельности полиции в Украине по соблюдению прав и свобод граждан с учетом обстоятельств, возникших в условиях реформирования правоохранительной системы, которые дают основания рассматривать правовое регулирование деятельности органов внутренних дел по соблюдению прав человека как основную проблему, имеющую важное значение, как с точки зрения теории, так и практики.

Ключевые слова: полиция, государство, правовое регулирование, права и свободы граждан, исполнительная власть.

The article describes the principles and foundations of police activities in Ukraine to respect human rights and freedoms with regard to circumstances arising in the conditions of reforming the law enforcement system, which give reason to consider legal regulation of activity of law-enforcement bodies on human rights as the main issue, which is essential, both in terms of the theory and practice.

Keywords: state, police, legal regulation, rights and freedoms of citizens, executive power.

Сьогодні в українському суспільстві відбуваються соціально-економічні та політичні зміни, а проведена реформа МВС України зумовлює об'єктивну необхідність звернення до положень юридичної теорії - принципів організації та діяльності поліції.

На нашу думку, саме зараз виникла об'єктивна необхідність проаналізувати теоретичний матеріал з метою його адаптації та використання в сучасних наукових дослідженнях, а також правозастосовній діяльності поліції.

З аналізу статистичних даних можна зробити висновок, що останнім часом у системі МВС України збільшилась кількість випадків порушення працівниками законності й службової дисципліни, що викликає обґрунтовану негативну реакцію в суспільстві, підриває авторитет Міністерства внутрішніх справ України, знижує престиж служб в органах внутрішніх справ.

Причин виникнення негативних процесів і явищ у

сфері внутрішніх справ багато. Одна з них - неефективне управління та організація діяльності органів внутрішніх справ (відомо, що за останні десять років були допущені недоліки в кадровій роботі, мало місце недостатнє фінансове й матеріально-технічне забезпечення службової діяльності працівників органів внутрішніх справ).

Процес реформування МВС підвищив рівень позитивних очікувань громадян від працівників правоохоронних органів. При цьому очевидно, що тепер перед поліцією стоїть завдання ефективного використання "кредиту довіри" населення. В іншому випадку МВС зіткнеться з підвищеним рівнем розчарування з боку суспільства.

Аналізуючи Закон України "Про Національну поліцію" від 02 липня 2015 року, необхідно відзначити, що цей нормативно-правовий акт, без перебільшення, став сьогодні "символом перетворень" системи МВС України та заклав міцні правові основи діяльності органів поліції.

Зараз ще рано давати комплексну оцінку застосуванню закону, оскільки тільки починається формування механізмів реалізації багатьох його приписів, вносяться зміни й доповнення в цілий ряд законодавчих та інших нормативних правових актів, проводяться інші організаційні та правові заходи. Тому нам необхідно звернути увагу лише на один аспект Закону "Про Національну поліцію", а саме - на принципи організації та діяльності поліції, які є основоположними компонентами діяльності працівників. Принципи визначають пріоритетні напрямки діяльності поліції, є сполучною ланкою між нормативними приписами різної галузевої приналежності.

Так, у Законі "Про Національну поліцію" визначені такі принципи діяльності поліції: верховенство права, дотримання прав та свобод людини, законність, відкритість і прозорість, політична нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства та безперервність (ст. 6-12 Закону) [1].

Аналіз зазначених принципів показує, що ці твердження безпосереднім чином пов'язані з конституційними приписами, а механізми реалізації деяких з них визначаються виключно нормами адміністративного та кримінально-процесуального права. Зокрема, такий принцип діяльності поліції, як дотримання прав і свобод людини, має безпосередній конституційний зміст. Згідно з Конституцією України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3) [2].

В Україні визнаються та гарантуються права й свободи людини і громадянина відповідно до загальновизнаних принципів, норм міжнародного права й Конституції Укра-

їни. Зазначені конституційні приписи є основоположними для діяльності органів поліції, вони закріплені в чинному адміністративному, кримінальному, кримінально-процесуальному законодавстві. Людина, її права і свободи – усе це повинно знаходитися в центрі правоохоронної діяльності поліції. Як зазначав на початку ХХ ст. М.М. Белявський, “...сутність поліцейського завдання полягає в тому, що поліцейські органи повинні займатися попередженням правопорушень, що загрожують особистості, суспільству і державі” [3].

Захист прав громадян традиційно є показником демократичної зрілості суспільства та рівня його розвитку, розкриває ступінь можливої поведінки особистості. У свою чергу, здійснення прав громадян не повинно завдавати шкоди інтересам суспільства і держави, правам інших громадян.

Під час здійснення правоохоронної діяльності поліцейські використовують різні форми й методи роботи, які реалізуються на підставі Закону, при цьому деякі права громадян можуть бути обмежені. Обмеження прав людини в ході здійснення правоохоронної діяльності поліції має межі, які визначені Законом. У всіх випадках обмеження прав особистості припиняється після досягнення мети обмеження відповідного права.

Зростання злочинності, погіршення правопорядку в країні змушують по-новому поглянути на принципи організації та діяльності поліції. Складовою частиною принципу дотримання прав і свобод людини є принцип гуманізму, який, незважаючи на зростання злочинності, не втрачає своєї актуальності, більше того, є ключовим у діяльності поліції. Так, незважаючи на високу ступінь суспільної небезпеки ряду злочинів, поліцейські не мають права вдаватися до тортур, насильства, жорстокого поводження, знущатися над затриманими громадянами, вчиняти щодо них дії, які можуть принижувати людську гідність затриманих. Навпаки, поліцейський зобов’язаний припинити дії, які навмисно заподіюють затриманій особі, біль, фізичне і моральне страждання. Невиконання цих вимог тягне для поліцейського заходи кримінальної та дисциплінарної відповідальності.

Розглядаючи порядок роботи поліцейського з громадянами, необхідно відзначити, що для забезпечення прав особистості поліцейський при взаємовідносинах з громадянами, представниками юридичних осіб, державними або муніципальними службовцями зобов’язаний назвати свою посаду, звання, прізвище, пред’явити службове посвідчення, а також повідомити причину і мету звернення. Ця вимога сформульована в Законі як обов’язкова, виконання якої необхідно для захисту прав людини. Жодна вимога або прохання поліцейського до громадянина не повинні залишатися анонімними.

За Конституцією України, права і свободи людини й громадянина можуть бути обмежені законом тільки тією мірою, наскільки це необхідно з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров’я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни й безпеки держави. Слід зазначити, що обмеження прав громадян підзаконними нормативними правовими актами, зокрема прийнятими МВС України, неприпустимо.

У разі застосування до громадянина заходів, що обмежують його права і свободи, поліцейський зобов’язаний роз’яснити йому підстави застосування відповідних заходів примусу, а також права та обов’язки, які при цьому покладаються на громадянина. Зокрема, при затриманні громадянина роз’яснюються його права на

захист, юридичну допомогу адвоката та ін.

Не можна не відзначити, що в Законі “Про Національну поліцію” не закріплене право затриманого громадянина на телефонний дзвінок своїм родичам, знайомим про факт затримання й місце знаходження. З цього приводу було б доцільно закріпити в Законі “Про Національну поліцію”, а також КУпАП припис, який зобов’язує посадових осіб, які здійснили затримання, надати затриманому право повідомити особисто по телефону, телеграфу, електронною поштою або за допомогою інших засобів зв’язку про факт і підстави затримання, місце знаходження затриманого та ін.

У бланку протоколу про затримання, на нашу думку, слід передбачити спеціальну графу, в якій би фіксувалося, що громадянин скористався наданим правом і повідомив про своє затримання відповідним способом або відмовився від реалізації наданого права. У протоколі затримання громадянин повинен розписатися про те, що йому було надано право особисто повідомити про своє затримання та місцезнаходження.

Необхідно також чітко визначити, через який час затриманому громадянину буде надана можливість повідомити про те, що він затриманий. Таке право може бути надано затриманому громадянину відразу після складання протоколу про затримання або одночасно з реєстрацією його в книзі затриманих громадян.

Законність є основоположним принципом діяльності поліції. Поліцейські зобов’язані дотримуватися нормативних приписів Конституції України, Законів України, указів Президента, постанов Кабінету Міністрів України та ін. Взагалі, дотримання законодавства, загальновищезначаних принципів і норм міжнародного права, виконання судових рішень має бути обов’язковим для будь-якого поліцейського [4].

Працівник поліції зобов’язаний припиняти різного роду правопорушення, вести боротьбу зі злочинністю, тому цілком логічна вимога Закону “Про Національну поліцію” про заборону схилити, спонукати в прямій чи непрякій формі когось до скоєння протиправних дій.

Основні завдання роботи поліції визначені в ст. 2 Закону України “Про Національну поліцію”. У процесі їх реалізації об’єктивно перетинаються різні інтереси, економічна і політична доцільність, що не мають нічого спільного з вимогами законності та забезпеченням прав громадян.

Поліцейський повинен бути вільний від різного роду інтересів і спокус, які не пов’язані з його службовою діяльністю. У діяльності поліцейського не може бути конфлікту між законністю та доцільністю. Можна зазначити, що доцільність передбачає прийняття управлінських рішень з урахуванням конкретних умов, часу, місця, своєрідності такого становища, та підкреслити, що не можна протиставляти доцільність законності, приймати незаконне рішення, посиляючись на доцільність.

Сьогодні можна говорити про єдність законності й доцільності в діяльності поліції. Необхідно знати, що умови для вирішення питання про доцільність повинні бути передбачені законом. Доцільність у правозастосовній діяльності поліцейського забезпечується виконанням таких умов, як неприпустимість порушення нормативного припису, невиконання посадових обов’язків у межах своєї компетенції, а також виконання необхідних процесуальних вимог.

Для успішної реалізації принципу законності в діяльності поліції необхідно, щоб поліцейський чітко усвідомлював, що за жодних умов не може виконувати

злочинні накази вищих посадових осіб. А в разі виконання таких буде нести відповідальність відповідно до закону. Поліцейський може й зобов'язаний керуватися тільки законними наказами та розпорядженнями. Законність сприяє зміцненню правопорядку, а також створює умови для протидії корупції, сама законність потребує забезпечення цілим комплексом правових, організаційних, економічних та інших засобів. Право є примусовою вимогою реалізації певного мінімального добра або порядку, що не допускають відомих проявів зла.

Виходячи з цього, принцип законності набуває особливого значення, коли йдеться про можливість застосування заходів державного примусу для протидії злочинним і іншим протиправним посяганням у процесуальних цілях, а також для захисту прав громадян. Відзначимо, що поліцейський наділений широким обсягом прав щодо застосування заходів державного примусу відповідно до Закону "Про Національну поліцію", Кримінального процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших нормативно-правових актів. При цьому в Законі "Про національну поліцію" зазначено, що це дозволено тільки у випадках, передбачених Законом.

За Конституцією України, держава гарантує рівність прав і свобод людини й громадянина незалежно від статі, раси, національності, мови, походження, майнового та посадового становища, місця проживання, ставлення до релігії, переконань, приналежності до суспільних об'єднань, а також від інших обставин. Забороняються будь-які форми обмеження прав громадян за ознаками соціальної, расової, національної, мовної чи релігійної приналежності. На підставі цього конституційного припису та принципу неупередженості будується діяльність поліції в Україні.

Розглядаючи принципи організації та діяльності поліції, необхідно відзначити принцип політичної нейтральності у сфері внутрішніх справ. Цей принцип спрямований на деполітизацію поліцейської діяльності. Так, співробітники повинні бути вільні від різного роду ідеологічних переконань, які можуть вплинути на об'єктивність їх професійної діяльності. Слід зазначити, що, звичайно ж, поліцейський, так само як і всі громадяни нашої країни, може брати участь у виборах політичних партій у Верховну Раду України, у голосуванні в місцевих виборах, у референдумах, а також виборах глави держави.

Принцип відкритості та публічності в діяльності поліції базується на тому, що поліція, так само як і інші органи державної влади, функціонує в суспільстві, яке є інформаційним. Це зобов'язує поліцію діяти відкрито тією мірою, якою це допускається чинним законодавством і не порушує прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також органів влади й управління.

Не потребує доказів теза про те, що ефективність діяльності поліції залежить від довіри й підтримки громадян. У багатьох індустріально розвинених державах поліція спирається на населення при виявленні та розслідуванні злочинів, у питаннях протидії корупції й тероризму; без допомоги громадян з активною життєвою позицією поліція не може вирішити поставлені перед нею завдання.

Сьогодні важливо звернути увагу на те, що поліцейський повинен будувати свої взаємини з громадянами на основі принципу соціального партнерства, що, безсумнівно, повинно створювати сприятливі умови для зростання правової активності громадян, їх більшої правової захищеності. Для ефективності розглянутих взаємин обидві

сторони (громадянин і поліцейський) повинні володіти достатнім рівнем правосвідомості.

Для вдосконалення реалізації заходів державного примусу співробітниками поліції в Законі України "Про Національну поліцію" слід закріпити цілий ряд процесуальних вимог, що забезпечують їх реалізацію. Зокрема, у вказаному Законі відсутнє нормативне визначення переліку процесуальних документів, в яких має бути закріплене оформлення порядку застосування фізичної сили, спеціальних засобів, а також вогнепальної зброї.

Тільки при поєднанні обґрунтованості та зрозумілості дій працівника поліції можна розраховувати на довіру й підтримку громадян.

Враховуючи суб'єктивні та об'єктивні причини, які вже зазначалися вище, поліцейський, виконуючи свої обов'язки, іноді буває змушений так чи інакше порушувати права громадян і юридичних осіб. Якщо таке відбувається, необхідно усувати виниклу конфліктну ситуацію, яка завжди негативно відображається на іміджі й авторитеті поліції. У разі порушення прав громадян працівник або посадова особа поліції зобов'язані принести свої вибачення як громадянину особисто, так і публічно за місцем його проживання, роботи або навчання. Аналогічними повинні бути дії співробітника поліції при порушенні прав юридичних осіб.

Існують різні критерії оцінки діяльності органів поліції, і одними з основних є громадська думка населення, ступінь довіри до поліції. Не можуть бути кількісні та якісні показники боротьби зі злочинністю основним критерієм оцінки діяльності органів поліції. Як показує досвід минулого, ці показники досить часто фальсифікувалися з кон'юнктурних міркувань.

Сьогодні для підвищення ефективності своєї роботи поліція зобов'язана використовувати досягнення науки й техніки. Це особливо важливо при здійсненні криміналістичної діяльності з виявлення та фіксації слідів злочину, вирішенні завдань у сфері інформатизації та ін.

Завершуючи розгляд принципів організації та діяльності поліції, слід зазначити, що досліджені нами положення не вичерпують усього комплексу проблем і шляхів їх вирішення у сфері внутрішніх справ. Безумовно, у процесі реалізації Закону України "Про Національну поліцію" з'являються нові проблеми, які вимагатимуть окремого розгляду.

Література

1. Про Національну поліцію: закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. - [Електронний ресурс]: <http://zakon4.rada.gov.ua>.
2. Конституція України: закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР із змін., внес. згідно із Законами України та Рішення Конституційного Суду: за станом на 15.05.2014, v005p710-14. - [Електронний ресурс]: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
3. Бежавский Н.Н. Полицейское право (административное право). - Петроград, 1915. - 280 с.
4. Денисюк Д.С. Принципи діяльності національної поліції України: теорія та практика реалізації [Текст] / Д.С. Денисюк // Митна справа. - 2015. - № 5. - С. 63-68.

*Кубаєнко А.В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративної
діяльності ОВС та економічної безпеки ОДУВС
Надійшла до редакції: 21.11.2015*